

Війна пройшлась по їхніх долях

У статті висвітлено досвід краєзнавчої роботи Бібліотеки Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова у відтворенні історії університету періоду Другої світової війни.

Майже 100-річна історія Вінницького національного медичного університету (ВНМУ) ім. М. І. Пирогова схожа на старий фоліант, багато сторінок якого, на жаль, з часом потьмяніли, літери згасли, а тому тексти вимагають реставрації, а ще – уточнень та встановлення історичної правди в змалюванні подій, фактів, окремих особистостей. Маловідомі та замовчувані факти вимагають висвітлення, а «білі плями» – дослідження. Тому бібліотека започаткувала краєзнавчий проект «Пам'ять університету», дія якого розрахована на тривалий період. Проект включає напрямки: «Вінницький медичний інститут у Другій світовій війні», «ВНМУ ім. М. І. Пирогова: від фармацевтичних курсів до національного університету» (історія закладу вищої освіти), «Зламани, але нескорені» (викладачі, випускники та студенти ВНМУ ім. М. І. Пирогова – жертви політичних репресій тоталітарного режиму), «У бронзі, мармурі й граніті» (фотоматеріали та відомості про пам'ятники, меморіальні дошки видатним медикам Вінниччини, науковцям, видатним випускникам ВНМУ ім. М. І. Пирогова), «Професори ВНМУ: 1921–2017 рр.» (віхи життя та діяльності), «Праці науковців ВНМУ ім. М. І. Пирогова», «Літопис випускників» (славетні лікарі-випускники університету), «Герої Майдану і АТО» (викладачі та випускники університету), «З когорти великих» (видатні медики Вінниччини).

«Вінницький медичний інститут у Другій світовій війні» – один із напрямків краєзнавчого проекту «Пам'ять університету». Проводиться кропітке дослідження з вияв-

лення матеріалів про викладачів, студентів, співробітників ВНМУ, які до Другої світової війни навчалися і працювали у цьому закладі, а під час війни, захищаючи Батьківщину, воювали на фронтах, працювали в евакуаційних шпиталях, були підпільниками й партизанами.

На початку роботи бібліотека підготувала звернення до співробітників, науковців, студентів, випускників Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова з проханням надати допомогу з виявлення матеріалів про діяльність університету в довоєнний час та період Другої світової війни й нацистської окупації (1941–1944 рр.).

Відгукнулися родина колишнього професора ВНМУ Віктора Матвійовича Нечипорука; Петро Григорович Конвісаров, син колишнього викладача кафедри військової медицини Григорія Івановича Конвісарова; колишні випускники, родичі випускників, студентів медичного університету та інші небайдужі громадяни.

Значну допомогу в цій роботі надають вінницький краєзнавець, провідний фахівець з питань цивільного захисту Донецького національного університету імені Василя Стуса Домненко Микола Григорович та економіст, краєзнавець, пошуковець-дослідник, член Вінницької обласної організації Українського товариства охорони пам'яток історії та культури Українського фонду пошуку «Пам'ять», член Національної спілки краєзнавців України, знавець періоду Другої світової війни Бранько Ярослав Андрійович. Спільно з ними вже віднайдено сотні фронтних біографій і світлин. І тепер бібліотекарі

**Ольга
Юрчишина,**

завідувач сектору
краєзнавчих видань
Бібліотеки Вінницького
національного
медичного
університету
ім. М. І. Пирогова

мають досить багато документів, що підтверджують: так, випускники Вінницького медичного інституту, його викладачі, співробітники, студенти воювали на фронтах Другої світової війни. Знайдено матеріали про загиблих.

Друга світова війна торкнулась долі кожної родини. На прохання працівників бібліотеки Микола Григорович розшукав архівні матеріали про рідних колективу бібліотеки, які загинули чи зникли безвісти під час війни. На першу зустріч 20 квітня 2016 року він прийшов до бібліотеки з нагородними листами, картами військових дій, місць поховань та ін. Його докладна й захоплива розповідь про непрості долі рідних, долі покоління воєнного лихоліття стала для бібліотекарів незабутньою. До Дня Перемоги у Другій світовій війні 4 травня 2017 року в бібліотеці відбулася ще одна зустріч працівників бібліотеки з Миколою Григоровичем. Доступно й цікаво він розповів про маловідомі й замовчувані факти початку Другої світової війни, а також про події того часу на Вінниччині.

Значно допомагали у пошуковій роботі віднайдені альбоми випускників Вінницького медичного інституту 1939 року (наданий професором кафедри нормальної фізіології М. В. Йолтухівським), 1940 року (наданий співробітниками Вінницького обласного краєзнавчого музею) та 1941 року (наданий родиною покійного професора В. М. Нечипорука). Професор Михайло Володимирович Йолтухівський надав не лише альбом випуску медичного інституту 1939 року, а й матеріали та документи про його власницю, капітана медичної служби, учасницю бойових дій Б. Я. Кіперман. Особлива цінність альбому полягає в тому, що Б. Я. Кіперман упродовж всього свого життя вклеювала до нього різні світлинки: періоду свого навчання в інституті; фронтові, оскільки пройшла всю війну; повоєнні фото зустрічей випускників тощо; також вказала прізвища випускників інституту, полеглих на фронтах Другої світової війни. Випускні альбоми дали можливість встановити прізвища та ініціали випускників інституту. А далі розпочалися пошуки по музеях та бібліотеках, у мережі Інтернет, в архівах.

Зокрема, багато матеріалів віднайдено в архіві ВНМУ ім. М. І. Пирогова (вивчалися справи викладачів, а також і випускників

1951–1952 рр., які були учасниками Другої світової війни. Більшість із них вступили до ВНМУ упродовж 1946–1947 рр. Проте було чимало й тих, хто розпочав навчання ще до війни й продовжив його після повернення з фронту).

Краєзнавець, студент Вінницького торговельно-економічного інституту Іван Моканюк, використовуючи власну техніку, відсканував сотні аркушів з документів архіву ВНМУ ім. М. І. Пирогова та Державного архіву Вінницької області, зокрема автобіографії, фото студентів, які навчалися у Вінницькому медичному інституті під час окупації, їх залікових книжок, студентських квитків. Цікавими знахідками для бібліотеки є також дипломи українською, російською та німецькою мовами про закінчення медичного інституту періоду окупації. Цікаво й те, що у Вінниці в 1941 р. працювало декілька бібліотек, у т. ч. бібліотека Вінницького медичного інституту.

Значну допомогу бібліотеці також надала заступник директора Державного архіву Вінницької області Фаїна Аврамівна Винокурова. Її книжка «Євреї Винниччини в період Второй мировой войны. Малоизвестные документы и новые интерпретации. Т. 3: Участники боевых действий на фронтах войны с нацизмом и труженики тыла» (Винница, 2000), спираючись на архівні матеріали, висвітлює чимало біографій викладачів, студентів, співробітників і випускників Вінницького медичного інституту.

Відскановані матеріали архівних документів надали для бібліотеки Жанна Кеберляйн, представниця громадського об'єднання «Німецька молодь в Європі» Земельного об'єднання в Північній Рейн-Вестфалії, історик, культуролог та Таїсія Гайда, керівник громадського об'єднання «Народний майдан Вінниччини».

Матеріали для бібліотеки надали також Міська організація ветеранів Великої Вітчизняної війни та Обласне відділення пошуково-вдавничого агентства «Книга пам'яті України».

Загалом було віднайдено цінні матеріали про діяльність Вінницького медичного інституту під час окупації (1941–1943 рр.), студентський рух 1941–1942 рр. у м. Вінниці. Малодослідженою сторінкою в історії університету є його функціонування в роки нацистської окупації. Газета «Вінницькі вісті»

(1941–1943 рр.) засвідчує, що в цей період Вінницький медичний інститут працював. Знайдено матеріали про керівників закладу періоду окупації (професор Замятін Михайло Костянтинович (10.04.1895 – ?), який з 22.07.1941 по 05.02.1942 – тимчасово в. о. директора законсервованого інституту, з 02.1942 по 19.10.1942 рр. – в. о. директора Вінницького медичного інституту; професор Ган Георгій Станіславович (09.04.1902–1964), який з 20.10.1942 по 01.10.1943 року – в. о. директора цього закладу).

На одній і тій самій вулиці Миколи Пирогова у Вінниці майже поряд розташувалися два заклади, що носять ім'я цього видатного вченого: Національний медичний університет та обласна клінічна лікарня. У різні часи й етапи свого розвитку ці заклади йшли пліч-о-пліч, їхня діяльність тісно перепліталася. Бібліотекарям пощастило розшукати відомості про співпрацю Вінницького медичного інституту та Пироговської лікарні в період окупації (1941–1944 рр.).

Чимало віднайдених матеріалів вражають. Ось уривок з газети «Фронтовик» від 19 липня 1943 року про студентку 1-го курсу Вінницького медичного інституту **Валентину Очередько**: «Раненого командира она заслонила собой от огня прорвавшейся по траншеям группы немецких автоматчиков и забросала их гранатами. Она спасла командира Хафизова, вынесла из-под огня раненого командира отряда гвардии старшего лейтенанта Ширяева. 47 раненых бойцов и командиров с их оружием вынесла Валя Очередько с поля боя. С раздробленным позвоночником её саму вынесли с поля боя. За героизм и самоотверженность, за отвагу в бою и спасение жизни командиров, Валя Очередько награждена «Орденом Боевого Красного Знамени». Була нагороджена також медаллю «За бойові заслуги». Померла від ран у шпиталі 29 травня 1944 р. у віці 20 років.

Із спогадів **Бери Капелюшник**, яка в 1941 р. закінчила 4 курси Вінницького медичного інституту: «Полевой медсанбат – первая линия помощи раненым и больным. За весь фронтовой период моей медицинской практики мне пришлось сделать более 200 операций – и нейрохирургических и полостных, разных по сложности, но всегда была конечная цель – спасти

человека, в этом заключалась наша работа... Мы, фронтовые врачи видели все: кровь, страдания людей, смерть, приходилось глаза закрывать на пороге операционной – не довели... Но несмотря на это, мы сохранили главное для медика качество – милосердие. Более 20 раз приходилось сдавать кровь для раненых. «У тебя третья группа? Ложись, это твой больной»...

Наш медсанбат развернулся в здании школы, в молдавском селении Ацебрика. Я стояла у операционного стола, когда за окном разорвался снаряд. Осколок попал мне в спину. Операцию заканчивал мой коллега хирург Иван Данилович Петров. А потом прооперировал меня. Так бывало не раз во фронтовых медсанбатах.

Берта Капелюшник була нагороджена орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня (1985 р.), медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» (1945 р.).

Миронов Вадим Олексійович в липні 1941 р. був мобілізований до Червоної армії.

У жовтні 1941 р. поблизу м. Маріуполя потрапив в оточення. Вдалося дістатися до Вінниці. У 1943 р. працював у Вінницькому медичному інституті на посаді бібліотекаря. Після звільнення міста знову був мобілізований до Червоної армії. Отримав численні поранення, був контужений. Інвалід війни. Нагороджений орденом Вітчизняної війни 2-го ступеня, медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.».

Значний внесок до перемоги над ворогом зробили науковці медичного інституту. Наприклад, **Деспіллер Олександр Дмитрович**, доцент кафедри органічної хімії (1934–1941 рр.) добровільно пішов на фронт, хоча і мав броню. У роки

війни розробив аналітичний метод дослідження хімічних речовин таємного призначення. Нагороджений медалями «За оборону Сталінграда», «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.».

На основі матеріалів архіву ВНМУ ім. М. І. Пирогова та наукової періодици була підготовлена й надіслана до Інституту енциклопедичних досліджень Національної академії наук України до видання томів на літеру «М» Енциклопедії сучасної України біобібліографічна стаття про **Мілімовку Михайла Юхимовича**, терапевта, доктора медичних наук, професора, у повоєнний час (упродовж 1954–1960 та 1962–1967 рр.) – завідувача кафедри пропедевтичної терапії Вінницького медичного інституту, учасника Другої світової війни. М. Ю. Мілімовка – автор декількох винаходів, які були схвалені керівництвом армії та фронту й отримали практичне розповсюдження.

Матеріалів про безприкладний героїзм студентів, випускників, викладачів, співробітників Вінницького медичного інституту в роки Другої світової війни досить багато. Вони воювали на фронтах, брали участь у підпільно-партизанському русі. Гинули зовсім юні студенти – майже діти; випускники, викладачі й співробітники університету. Багато із них нагороджені високими урядовими нагородами. Всі матеріали віднайдені бібліотекою підтверджені документально.

На території Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова стоїть чотирикутний пірамідальний Обеліск Слави на честь загиблих у Другій світовій війні викладачів, співробітників, випускників та студентів медичного інституту. Споруджений на кошти студентів, викладачів та співробіт-

ників того самого закладу вищої освіти та відкритий 9-го травня 1967 р. Відтоді щорічно біля нього до Дня Перемоги проходять вахти пам'яті, відбуваються зустрічі з ветеранами, тут дають урочисту обіцянку першокурсники, тут зустрічаються й фотографуються випускники, біля нього завжди квіти... Схиляємо голови перед пам'яттю полеглих в Другій світовій війні. Віддаємо данину глибокої шани ветеранам. Відшукуємо фотоматеріали та відомості про пам'ятники й меморіальні дошки науковцям, випускникам, студентам і співробітникам ВНМУ ім. М. І. Пирогова – учасникам Другої світової війни.

На основі віднайдених матеріалів бібліотека планує підготувати та видати Книгу пам'яті університету та бібліографічний покажчик «Війна пройшла по їхніх долях».

На сайті бібліотеки можна переглянути електронні виставки: «Фронтовий лікар» до 95-річчя від дня народження колишнього викладача військової кафедри Г. І. Конвісарова; «Фронтові дороги лікаря» до 100-річчя від дня народження випускниці Вінницького медичного інституту 1939 р. Б. Я. Кіперман; про викладачів, учасників Другої світової війни: «Професор П. Г. Жученко: на варті здоров'я матері й дитини» та «Легенда століття» до 105-ї річниці від дня народження професора П. М. Серкова, відомого нейрофізіолога. До Дня пам'яті та примирення в Україні і Дня Перемоги підготовлено електронну виставку: «Ті, що пройшли кризь вогонь: викладачі, співробітники, випускники й студенти Вінницького медичного інституту в Другій світовій війні (1939–1945 рр.)».

Пошукова та дослідницька робота триває.

Література

1. Берта Капелюшник: первая линия помощи // Винокурова Ф. А. Евреи Винничины в период Второй мировой войны : малоизвестные документы и новые интерпретации. В 3 т. / Ф. А. Винокурова. – Винница : Антекс, 2000. – Т. 3. Участники боевых действий на фронтах войны с нацизмом и труженики тыла. – С. 271–272 : фот.
2. Бібліотеки міста: [у Вінниці в 1941 р. працювало декілька б-к, у т. ч. б-ка Вінниц. мед. ін.-ту] // Вінницькі вісті. – 1941. – 9 листоп. (№ 28). – С. 4.
3. Їй було лише двадцять : [про В. Очередько, студентку Вінниц. мед. ін.-ту, яка загинула під час Другої світової війни] // Молодий медик. – 1995. – 24 квіт. (№ 3).
4. Куликов В. Я. Винницкий медицинский институт в оккупации / В. Я. Куликов // Оккупация Винницы (18.07.1941–20.03.1944) : свидетельство очевидца / В. Я. Куликов. – Киев, 2012. – Гл. 12. – С. 330–344 : фот.
5. Нечипорук В. М. Довоєнна п'ятирічка: у Вінницький медичний інститут їхали найкращі викладачі СРСР : [спогади, у т. ч. про те, як у 1941 р. випускники Вінниц. мед. ін.-ту після випуск. іспитів пішли на фронт] / В. М. Нечипорук // Молодий медик. – 2007. – Черв. (№ 6). – С. 4–5 : фот.
6. Смольський Л. Ніхто не забутий, ніщо не забуто... : [про відкриття на території Вінниц. мед. ін.-ту Обеліска Слави] / Л. Смольський ; фот. К. Токар // Молодий медик. – 1967. – 13 трав. (№ 19).